

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

XXIII/1—2

БЕОГРАД
1977.

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXIII (нова серија)

Св. 1—2

СА Д Р Ж А Ј

Уз Речник српскохрватског књижевног језика (неколико података и неколико речи) (ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК)	3—5
О етимолошком и секундарном X и о једном глаголском дублету (БРАНИСЛАВ МИЛАНОВИЋ)	6—20
Зависнословжене реченице за исказивање ексцесивности (ЉУБОМИР ПОПОВИЋ)	21—29
О изведеницама типа <i>усисивач</i> (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ)	30—36
Однос граматичких и лексичких средстава за диференцирање значења у српскохрватском и руском језику (РАДМИЛО МАРОЈЕВИЋ)	37—44
Из живота речи	
Порекло термина <i>орџ</i> у векторском рачуну (ТАТОМИР АНЂЕЛИЋ).....	45—46
О значењу речи <i>лила</i> (ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК)	47—49
Употреба и семантичка вриједност глагола <i>умријети</i> и <i>преминути</i> (ДРАГО ЋУПИЋ)	49—52
Латинско <i>fundamentum</i> у једном народном говору (МИЛОСАВ ТЕШИЋ)..	53
Језичка култура	
Оглед о неким недостацима језика дневне штампе (МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ)	54—64
Потреба даљег рада на правописним питањима (МУСТАФА АЈАНОВИЋ)	65—69
<i>Ораховчанин</i> и <i>Ораховичанин</i> , <i>ораховачки</i> и <i>ораховички</i> (ЈОРДАН МОЛОВИЋ)	69—71
Напомене о неким нормативним питањима (МИТАР ПЕШИКАН)	71—82
Хроника	
Савјетовање о правописној проблематици у Босни и Херцеговини (АСИМ ПЕЦО — МИТАР ПЕШИКАН)	83—84

ПОТРЕБА ДАЉЕГ РАДА НА ПРАВОПИСНИМ ПИТАЊИМА

„Дошло је време за гласне језичке расправе“¹

Ово што је речено за језик — вриједи и за правопис. Мислим да је вријеме да се о нашем Правопису говори што критичније, јер то тражи протицање времена, тражи његово сагледавање данас.

Кад човек има на уму уопће значај дјела какво је правопис једног језика, те, у овом случају, да је био онакав састав комисије која га је радила, поготово кад има на уму онако убједљиве, односно категоричне ријечи неких најистакнутијих и најангажованијих чланова Правописне комисије о пуном настојању свих чланова да дјело буде што боље,² — потешко му је уопће одлучити се да пише о нашем Правопису. Па иако је правописна проблематика врло осјетљиво питање, ја износим своја запажања стога што је ствар врло актуелна, свакодневна, и није за даље ишчекивање.

Посебно је питање, а необично важно: како се односити према случајевима за које нам је свима сасвим јасно да у Правопису нису добро или „сретно“ ријешени? Да ли и оне најгрубље случајеве подржавати у бескрај, или одмах интервенисати? Мислим да је ово друго природније, нарочито ако имамо на уму Белићеве ријечи о правописним навикама: „Не треба се варати: правописне особине, ма како биле неоправдане по себи, врло се тешко искорењују кад се једном одомаће. Оне постају навике као део народног организма.“³

Моје посебно интересовање баш за Правопис који је створен Новосадским договором везано је за дискусију о његовом Нацрту, 1958. године. Тада сам предавао на Вишој педагошкој школи у Мостару, и мостарска подружница Друштва за језик и књижевност СРБиХ задужила ме је да Нацрт проучим и о њему говорим на састанку подружнице. Ја сам то учинио, потребно је продискутовано, и подружница је послала извјештај главној управи Друштва, а ја сам детаљније, колико се могло учинити у кратком времену које је било одређено за слање примједба, у своје име, 31. 5. 1958, послао Секретаријату Правописне комисије при Матици српској напомене у 82 тачке. Како сам на посао, који се тицао тако значајне ствари, гледао са великом критичношћу, било је и ситних напомена, али и вриједних, веома потребних. Каснијим савјивањем мојих примједба, пошто је изишао Правопис, утврдио сам да их је у цјелини примљено осам, а неке само дјелимично (десетак примједба).

¹ Ово је мото чланка „Језик изван спорова“ Саве Даутовића у Нину од 31. 1. 1977. г. (бр. 1360).

² Нпр. Белића у Нашем језику VIII, стр. 69, Јонкеа у Језику 1958—1959, бр. 2, стр. 64.

³ Ослобођење, 25. 3. 1956.

У бањалучком часопису „Прилози настави српскохрватског језика и књижевности“ (бр. 5, 1976) констатовао сам за неке значајније своје напомене да н и с у п р и м љ е н е, нпр.:

да је у ријечима *умро* и *широ* изгубљено осјећање да је *р* самогласно (с мојим мишљењем сложио се и др Иван Клајн у Борби од 21. 2. 1977.г.);

да би требало предвидјети писање великим словом и замјенице *ши* — у нарочитим случајевима;

да би требало заједно писати: *до ђавола, до враћа, из ласа, на излед, уз иуш* (кад значи „узгред“), у *сивари* — а примљено је само *изласа*.

Није примљена ни моја примједба да би требало оставити као једнако *йромаха* и *йромаја, аждаха* и *аждаја, йроха* и *йроја, хендек* и *јендек* — како је било код Белића и Боранића. У вези с овим, да наведем ријечи Асима Пеце, речене у приказу „Правописног приручника“ (изд. „Свјетлост“, Сарајево): „Мислимо да је босанскохерцеговачка реалност тражила ове корекције. Уз то бих додао да је поред *јендек*, а у складу са *йромаха* и *аждаха*, требало унијети и *хендек*, како та ријеч једино гласи у говору босанскохерцеговачких Муслимана, и не само у њихову говору“ (сарајевски „Одјек“ од 15—30. XI 1972).

Исте је судбине била моја примједба да би имена *Егхем, Мигхай, Субхија* требало писати по ранијем, тј. без једначења по звучности, јер се у муслиманској средини тако изговарају. У вези са писањем ових имена да наведемо ријечи дра Ивана Клајна, у којима је изнио своје утиске са Савјетовања у Требињу (у децембру 1976) о правописним проблемима: „Босанско-херцеговачки лингвисти једногласно су закључили да ова правописна одредба не одговара стварном стању. Проф. М. Ајановић чак је прегледао матичне књиге и телефонске именике, па је у њима нашао искључиво *Егхеме* (са *g*), искључиво *Субхије* (са *б*) и тек покојег *Миш-хаша* насупрот безбројним *Мигхайима*. По свему судећи, овде ни у говору не долази до обезвучавања *g* и *б* (зашто — то остаје фонетичарима да утврде: врло занимљиве претпоставке у том погледу изнео је др Далибор Брозовић), па нема потребе да се мења устаљени начин писања ових трију имена.“ (Борба, 27. XII 1976).

У даљем излагању, своје напомене — нове и раније (упућене Правописној комисији а непримљене) — износићу, углавном, оним редом којим се одговарајућа питања обрађују у Правопису, јер ми се чини да је овако најлакше пратити.

— Потребна је изричита одредба о писању малим словом назива средстава за чишћење (*вим, таш . . .*), врста кафе, зачина и сл. (*минас, санџос, йогравка јуха, вејеша . . .*).

— Као да је уобичајено да се имена великих вјетрова (циклона, оркана . . .) пишу великим словом, па и о томе треба нешто утврдити.

— У т. 28. Правописа, други одломак, наводи се *лијевашин* и *лиш* као једино правилан изговор и писање, и према њима сложенице. Међутим, у врло широкој употреби је и облик *љевашин*, те би у вези са оваквим изговором овога глагола дошли онда и сложени глаголи: *заљевашин*,

ирољевати, *наљевати* итд. Као поткрепу навео бих сљедећу констатацију мр Саве Пујића: „Вук је имао сва ова три облика несвршених глагола — *заливати*, *залијевати* и *залевати* — а предност је давао, додуше недоследно, овим посљедњим, који се данас сматрају дијалектизмима“ (Радови Института за језик и књижевност, I, Сарајево 1974, стр. 73—74). У Рјечнику ЈАЗУ стоји: „Уз *лијевати* има и *љевати*, а може бити и *ливати*. Мислим да је *лијевати* најобичније, те амо постављам све примјере у којима се не може знати какав је прави облик.“ У вези са свим овим карактеристично је Вуковићево становиште у његовој књизи „Правописна правила . . . за писање ијекавских гласовних облика“ (Сарајево, 1949, стр. 65—67).

— Кад се у т. 34. б Правописа каже да је „у књижевном језику уз облике *сио*, *ио*, *срио* . . . обично и *сјео*, *јео*, *срео* . . .“ требало би, по моме, разумјети да су главни први облици. Међутим, ко ће данас рећи „*ио*“ (у књижевном језику)? И у Прав. рјечнику облик *ио* је у загради. Приказујући „Правописни приручник“ Св. Марковића, М. Ајановића и Зв. Диклића — А. Пецо је рекао сљедеће: „Из поглавља о рефлексима јага споменуо бих још ово: ново је што се од глагола *сјести* и *јести* дају за облик м.р. радног глаголног придјева само ликови: *сјео*, *јео*. Правопис даје и оне са *и*: *сио*, *ио*. Посљедњи облици, макар и били у духу фонетике ијекавског говора као цјелине, данас се ријетко јављају и добро је што су фреквентније форме прихваћене као једино стандардне“ (Одјек, Сарајево, 1972, бр. 22).

— У т. 65. Правописа стоји: „Од именице *снаха* обичније је *снаси* него *снахи*.“ Биће природније онако како је у Речнику Матице српске: *снаси* и *снахи*, па чак и обратно: *снахи* и *снаси*. Рекао бих да нико нигдје неће рећи „*ази*“ (од *аја*), па онда не може остати констатација „такође су обичније без промјене *аја* — *аји*, *слуја* — *слуји* . . .“, што значи да би ипак могло и *ази*. Такође мислим да скоро нико неће рећи ни *буси*, *муси*, а поготово *јуси* — од *буха*, *муха*, *јуха*, за које се каже да је „ипак могућа и промјена“.

— Облик „*четиристиа*“, наведен у т. 92. а Правописа, требало би узимати само као дијалекатски начин изражавања.

— И у латиничком и у ћириличком издању Правописа и у латиничком издању Нацрта остало је одвојено „*ио шиио*“ у т. 127, у примјеру: *Пишала ше мајка моја: „По шиио ћеш ми прогаи роба?“* — док је у ћир. издању Нацрта заједно, како би и требало да буде.

— Мислим да је сасвим природно Пешиканово становиште да унутарња заграда буде угласта (супротно одредби у т. 128. б Правописа), по томе што је „обла заграда основни облик, који се први пише, а тек пошто се она употреби, јави се потреба за угластом заградом“ (НЈ XI, 1961, стр. 150). И Мидхат Шамић се слаже са Пешиканом (НЈ XIV, 1964, стр. 1).

— У т. 98. ц узето је да се „*ио ваздан*“ пише одвојено, јер у овом изразу ријечца *ио* „има дистрибутивно значење“ (као и у изразима „*ио*

једном“, „*йо гвайуй*“). Међутим, у Речнику МС, те код Боранића и Белића написано је искључиво заједно, а једино је Вуковић (у свом правопису, Сарајево, 1952, стр. 48) нашао да ово може бити и израз са дистрибутивним значењем.

— Никако не могу да осјетим, односно да нађем разлог због којег је одређено да се тачка никад не ставља „када иза редног броја дође који други знак“, — нарочито у неким случајевима. Тако, лекторишући један реферат, нашао сам да у примјеру: „ПИК „Бечеј“ је увезао из САД у току 1970. и 1971. г. 668 високостеоних јуница . . . (1970 — 80 и 1971 — 588)“ — апсолутно треба ставити тачку иза бројева који означавају године, да би се јасно показало да је први број редни. Или у наслову: „1976. — година стабилизације“ иза редног броја треба тачка, а сличних случајева имамо и у другим примјерима.

Додајем неколико успутних запажања уз препоруке у Правописном рјечнику.

— Код *Бишћанин* дато је „обичније Бишаћанин“, а стварно је обратно. (В. и у чланку П. Скока у „Језику“ г. II, бр. 3, стр. 68.)

— „*іребайи* не него *ірејсйи*“. Не сјећам се да сам у народу икад чуо *ірејсйи*, *оірејсйи*, — као ни *дуйсйи*, *издуйсйи*. Стога мислим да би требало озакоњити и изговор *іребайи* . . . и *дубйи*, *издубйи*, као што се коначно примио и изговор *сіасйи* поред изговора *сіасйи*.

— Уз *ошйи* у Прав. рјечнику дато је *ошйем*, *ошйем* и *одем*. Да ли овим редом, кад је, по моме, задњи облик данас много обичнији од прва два изговора? У Речнику МС је сасвим обратно; код Белића: *одем* — *ошйем*, а „отићем“ нема никако; Боранић: *ошйем* (отићем), *одем*.

— Уз *хаван* речено је: „обичније аван“. За многе је обратно, па треба да буде једнако.

— Поред изговора *чаршав* треба да дође и изговор *чаршаф* јер многи само овако изговарају ову ријеч, а *ф* је коријенско.

* * *

У вези с мојим ранијим примједбама — данас видим да је, опћенито узето, „вријеме радило“ за њих, односно оправдало оно што сам напомињао, јер понеке случајеве које Правописна комисија није била прихватила — већ су одобрили неки лингвисти, нпр. Асим Пецо, Далибор Брозовић, Иван Клајн, Милија Станић, Требињско савјетовање о правописној проблематици . . . Може бити, или да кажем: сигурно је да ја у понечем немам право. Међутим, по моме, имам у добром дијелу напомена, и то и у значајним случајевима. А ако је збиља тако, онда то указује на велику хитност да се што прије и што савјесније поради на сређивању пропуштеног.

А вријеме не чека, иде, и већ су подобро прошла предвиђања новог издања Правописа — нарочито ради његова дограђивања. Неки су то

очекивали убрзо послје његове појаве, нпр. Пешикан (Наш језик XI, 1961, стр. 133—134), Шамић („Ослобођење“ од 3. 6. 1962. г.), а о овоме да наведемо ријечи неких чланова Правописне комисије:

Б е л и ћ: „Уосталом треба стално имати на уму да сваких десет-петнаест година има нових појединости које треба унети у правописну систему и да су повремена проверавања правописа и потпуно оправдана и у духу самог језика у којем се све стално развија“.

Ј о н к е: „По новосадском договору, правопис се не треба мијењати пречесто, већ након, рецимо, једне деценије, и то само у оним појединости-ма које су се у пракси показале незгодне“.

Мустафа Ајановић

Прим. уредника. Објављујемо само један део знатно опширнијег текста који нам је понудио наш познати радник на пољу нормативистике и језичке културе, проф. М. Ајановић. Сметња за објављивање пуног текста, поред ограниченог простора, била је и у томе што остали део представља углавном ауторове предлоге како би требало поправити стилизације и погодније формулисати поједина места у тексту Правописа из 1960. године — без задирања у сама правила и одредбе — што аутор чини с циљем да помогне „што потпунијем сагледавању и дотјеривању тако значајног дјела, нашег Правописа“, дакле — као прилог евентуалној припреми поправљеног издања Правописа. Кад до тога није дошло док се још могло рачунати са продужењем рада и мандата Правописне комисије, то свакако није ни данас на видику (поред свега осталог, на путу томе стоји и проблем ауторства и ауторских права); зато не изгледа опортуно да наш часопис посвећује простор питањима могућне стилизације текста новог издања Правописа из 1960. године.

С друге стране, „Наш језик“ мора давати места дискусији о отвореним питањима наше језичке норме, макар поједини ставови које заступају аутори прилогâ били спорни, па у складу с тим објављујемо и скраћени текст чланка проф. Ајановића.

ОРАХОВЧАНИН И ОРАХОВИЧАНИН, ОРАХОВАЧКИ И ОРАХОВИЧКИ

У „Језику“ бр. 3/22, 90—91, објављен је и напис Славка Олрома „Ораховчанин, а не Ораховичанин“. Тамо пише да место: *Ораховица — Ораховичанин* и *орახовички* треба: *Ораховица — Ораховчанин* и *орახовачки* (према примеру из Правописног речника: *Мийровица — Мийровчанин, Мийровчанка, мийровачки*).

Мислим да неће бити тако, а ево због чега и ради чега. Све у језику, говореном и писаноме, мора бити разумљива, јасна обавест, а